

Милен ПЕНЕРЛИЕВ (ШУ „Епископ Константин Преславски”, България)
Светла СТОИЛОВА (ШУ „Епископ Константин Преславски”, България)

ШОПЛУКА И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА РАЗВИТИЕ НА АЛТЕРНАТИВЕН ТУРИЗЪМ

THE SHOPLUK AND THE OPPORTUNITIES FOR THE DEVELOPMENT OF AN ALTERNATIVE TOURISM

The paper examines an interesting ethnographic region in the territory of Bulgaria. The ideas of different authors about the range of the Shopluk Region are discussed. The main resources for the development of tourism in the region are listed and characterized. Ideas for the development of cultural tourism are suggested. The authors analyse the potential of this “underexploited” ethnographic region of the country as a tourist destination.

Keywords: alternative tourism, cultural tourism, resources, tourism development, the Shopluk.

ЦЕНОРАСПИС ЗА СЕЛСКИ ТУРИЗЪМ В ШОПСКА КЪЩА

Те го и ценорасписо като у скобите съм туриз пояснения за по ясно.

Спание

У одаята с исглед накъмто барата – два лева на креват.

У одаята с исглед накъмто дворо – един и педесе пак на креват.

(и двете такси са независимо за мъжко или за женско

ама ако некоя ми фане окомо моем да напраим остъпка с некакви процентове)

Ядане

Закуска – пържени филии с кисело млеко една паничка.

Обет – пържена лютеница, пръжки с боб, картофена чорба и компот (секи път различно само компота е секогаши.)

Вечера – яйцета на очи или бъркани (секи път различно) и ена малечка шльокавица по желание на клиенто с мезе торшиа а летоска домат или краставица. Сичко наедно – два и педесе секи ден. (ако неко ден ми ареса компаниата може да отпууцим по ена голема кайсиева за бес пари)

Хигиенски нужди

Ако некой му се прикъле случайно може летоска у барата а зимъска у цинково корито с ладка вода от котел.

И у двата случая претвиждаме търкане на гръб с кисе от назе. Ако търка Глигорича таксата е лев и осемдесе ако търкам язе таксата става на лев и педесе цо съм по як. Ако некой си мие забите, да си носи паста цо у назе немаме. Ние заран като се нажабурчиме с шльокавица и не завъждаме микробе.

Сапун нема нужда да се носи ние имаме ператен, он се не пеняви като гракция ама отмива добре. Нужежник си имаме у дворо и е екологически исправен. Секи път като се размерише та почне да люти на очите му фъргам вар. За него таксата е дваесе стотинки на исхождане – става дума за голема нужда (зеле а Натка расправа че у градо зимат по педесе стотинки). Иначе пикането може и у дворо за бес пари ама гледай да не е у насадено.

Обхват на Шоплука

Макар да се говори за единната „шопска етнографска група“ като за част от българската народност, се разграничават редица локални групи със свои етнокултурни особености: собствено *шопи* (или „*дървени шопи*“) в Софийско, *граовци* в Пернишко и Брезнишко, *знеполци* в Търновско, *нишавци* в Царибродско и Пиротско, *височани* (или *планинци*) в Годечко и Искрецко, *мраканци* в Радомирско, *къцаевци* в Кюстендилско, *кекавци* в Дупнишко, *кусаци* в Самоковско, *шарендрешковци* в Новоселско и т.н. Това е така, защото поради известната си в миналото пейоративна конотация, в България етнографонимът „шопи“ се употребява като самоопределение и самоназвание единствено от населението в селата около столицата София. По същия начин в Македония за себе си говори като за *шопи* само населението на някои села около Крива паланка и Кратово, както и преселниците от тези села (Малинов 2008: 21–39), а в Източна Сърбия често смесваните (от изследователите!) названия *торлаци* и *шопи* нямат точно определени локуси. Ето защо според нас е по-коректно да се говори за **Шоплук/Шоплък** като за средишна историко-културна област в централната част на Балканите, чието население е известно в балканската етнография и с една друга своя особеност: поради оскъдния си аграрен поминък в родния край още през първата половина на XIX век мъжете от тези региони ежегодно се „изливали“ в съседните по-близки и по-далечни области на Османската империя по традиционните *гурбетчийски/печалбарски* маршрути, често без да се съобразява с изкуствените конструкции на Новото време, наречени „държавно-политически граници“ (Христов 2001).

Етнографите делят общността на Голям и Малък Шоплук, а според други общността се разделя на Бял и Черен Шоплук.

Голям Шоплук

Големият Шоплук обхваща земите на запад от долното течение на Искър, продължава на юг през Ботевградско, обхваща от югоизток Софийското поле, Ихтиманско, Самоковско, Дупнишко, Кюстендилско, след което преминава в Република Македония и обхваща Паланечко и Кумановско, после се отправя на север по река Южна Морава към Сърбия и обхваща Вранско, Лесковско, Пиротско, Нишко, Гургусовско, Зайчарско и свършва при Видин на река Дунав. В този район етнографите очертават по-малък Шоплук, често наричан и „същински Шоплук“.

Малък Шоплук

Малкият Шоплук обхваща Софийското поле, Елинпелинско, Самоковско, Свогенско, Годечко, Сливнишко, Царибродско, Трънско, Брезнишко и Радомирско. Малкият Шоплук се характеризира с всички черти, които в по-голяма или в по-малка степен са налице и в големия. Ще разгледаме общността Малък шоплук, т.к. имаме преки наблюдения на района.

В настоящия материал ще разгледаме условията за развитие на отделните видове алтернативен туризъм. Тези условия често са налични, без да се изхожда от етнографската специфика на региона.

Поклонически туризъм

В посетената територия основни обекти за религиозен (поклоннически) туризъм могат да са: Земенския манастир, Църквата в село Ярловци, манастира Йоаким Осоговски (Крива паланка, Македония), църквите в Бусинци, Кюстендил и др. Тези обекти са част от т.нар. „Културен коридор София – Охрид“, обединяващ места за посещения от двете страни на нашата граница. Културните коридори са сравнително нови идеи за развитие и обединение на съседните ни страни. През лятото на 2011 г. беше проведена научна конференция по проблемите за развитието и управлението на културния коридор София – Охрид¹. Тук само добавяме възможни щрихи към разширяването и ресурсното му обогатяване.

Земенският манастир „Свети Йоан Богослов“ е български манастир, намиращ се до град Земен. Манастирът се намира на един от североизточните склонове на Конявската планина, в началото на Земенския пролом, на левия бряг на река Струма. Разположен е на около 1 км югоизточно от град Земен, община Земен, област Перник – един от най-малките градове в България. Манастирът е основан през XI в. Състои се от църква, камбанария и две сгради. Не е от най-големите и в момента не се обитава от монаси. Заедно с Боянската църква е на разпореждане на Националния исторически музей в София.

Църквата „Св. Георги“ в гр. Кюстендил също е значителен обект от религиозното наследство на региона. Видяхме я изцяло подновена, с чудесен парк и добре поддържана. На разпореждане е на регионалния музей в града, а е реставрирана по европейски проекти. Според архитектурните иМ особености и неотдавна разкритите средновековни стенописи, датирането иМ може да се отнесе към края на X – началото на XI в. Тя е национален паметник на културата с голяма археологическа, художествена и историческа стойност като най-старата запазена средновековна църква в Югозападна България. Във вътрешността ѝ са разкрити стенописи от началото на XII, XV–XVI и XIX в., представляващи редки паметници на църковната живопис.

В село Ярловци се намира първият новоизграден храм през Възраждането в Трънско – **църквата “Св. Димитър”**, строена през 1835 г., с което се поставя началото на масово църковно строителство в региона. Впечатление прави еднокорабната сграда на църквата, както и масивната кула на камбанарията. За съжаление при посещението ни, както и при разговори с местните хора, стана ясно, че този храм функционира епизодично, а развитието му като обект на туризма дори не е мислено.

Трънският манастир е разположен в поречието на р. Ерма, в източните склонове на планина Руй, на няколко километра от гр. Трън и на 76 км от София. Трънският манастир „Св. Архангел Михаил” е основан по време на Второто българско царство. През XIV в. в манастира е имало около седемдесет монаси, които са избити от кърджалиите, а самата обител е изпепелена. Запазени надписи сочат, че църквата е строена през 1600 г. В Трънския манастир е живял българинът Ефрем Белградски, който по-късно е провъзгласен за сръбски патриарх. В момента Трънският манастир е действащ, но без монаси. Единствената запазена сграда в манастира е църквата „Св. Архангел Михаил”, построена през 1680 г. Отново този уникален паметник на културата и православие то е изцяло негоден за развитие на туризма.

В с. Пенковци е най-старата запазена църква в Трънско – „Св. Петка”, съградена в началото на XIV в. Особено внимание заслужават външните стенописи и най-вече архитектурното оформление с полигонални и полукръгли западни фасади, които у нас се срещат само в Югозападна България и поспециално – в Трънско и Брезнишко, като появата им се обяснява с прякото влияние на западната църковна архитектура.

В село Бусинци функционира църква, която е световноизвестна с откритото там т.нар. Бусинско евангелие. Днес отново се нуждае от ремонт и включване в туристическите маршрути на туроператорите.

„Свети Йоаким Осоговски“ (на македонска литературна норма: *Свети Йоаким Осоговски*) е православен манастир в Република Македония, част от българското историческо наследство в областта. Разположен е на около 3 километра от град Крива паланка в полите на Осоговската планина, в местността Бабин дол. Много добре поддържан, леснодостъпен и само на няколко километра от българо-македонската граница. Уникален паметник на културата и един добър ресурс за изграждане на съвместни трансгранични туристически маршрути. На 28 август всяка година празнува своя църковен празник и събитието привлича над 50 хил. православни от различни краища на света.

Екологичен туризъм.

Знеполе и Крайще – двете природо-географски области на Трънско са с твърде различни характеристики. Знеполе е малката, но китна котловина, заобиколена отвсякъде от планински възвишения, през която протича пенливата р. Ерма. Крайще има предимно планински характер, като планините не са съставни елементи на една обща планинска система, а се издигат разпокъсани и обособени, разсечени от множество малки котловини и долини. Наистина природата с щедра ръка е раздавала своите красоти. И не случайно Алеко Константинов и Константин Иречек наричат този удивителен край „Българската Швейцария”.

Ждрело на р. Ерма край с. Ломница (и само на 9 км от с. Туроковци) е един основен обект за екотуризма, включен в 100-те национални туристически обекта. Като че ли някой с могъща сила е разсякъл скалата. Легендата разказва, че това е бил Архангел Михаил със своята секира. Сторил го, за да свърже двама влюбени, които могъщата скала разделяла... Тук е единият изходен пункт за получената вече популярност **Трънска екопътека**, чиято дължина от 13,2 км и я нарежда сред най-дългите в България. Най-вълнуващ обаче е един друг неин сектор – този в близост до с. Трънска Баня, където река Ябланица е сътворила друг чуден пролом – **Ябланишкото ждрело**. А дървените мостчета позволяват съвсем безопасно да се влезе в самата утроба на това ждрело, където трудно може да чуете нещо друго, освен бушувашата сила на водата под вас. Тук е и красивият Зелени вир – удобно място за почивка от прехода.

От село Баня може да се стигне за около 30 минути до други природни красоти – по-малкият, но също толкова впечатляващ **каньон на Вrabчанската река**, където тя образува един 5-метров водопад.

От село Туроковци е един от удобните пътища за качването на планинския първенец на Трънско – **връх Руи (1706 м)**. Покоряването му отнема около 3.5 – 4 часа равномерен ход. На връщане може да се слезе през село **Зелениград** (намира се само на 5 км от Туроковци). През Античността и Средновековието селото е политическият и икономически център на цялата област. Над него застрашително е надвиснал **Шили камък**, внушителна канара с множество карстови цепнатини и неизследвани пещерни образувания.

Връх Руен е висок 2251 м и е първенецът на Осоговска планина (пети по височина в България, след вр. Мусала, вр. Вихрен, вр. Ботев и Черни връх). До 1997 г. връхът попадеше в граничната ивица с Македония и посещението му се допускаше само с разрешение от Дирекция „Гранична полиция“. Днес достъпът до него е свободен, а връхът е включен под № 27 в списъка на 100-те национални туристически обекта.

Изходни пунктове за връха са хижа „Осогово“ (на 3,50 ч. пеша) или комплекс „Три буки“ (на 3,30 ч. пеша). Красивата местност се намира на 20 км югозападно от Кюстендил, на 1550 м надморска височина. Изкачихме връха за около 4 часа, а GPS отчете 19 км преход. Връщането е леко, като общото трасе от 38 км преминава по стар път, поддържан до известно време за Гранична полиция.

В близост до връх Руен започват изворите на река Бистрица – най-голямата в северозападния дял на планината, по-надолу известна като Соголянска Бистрица. Тя извира и събира водите си в поточе от стръмните скатове, разположени северозападно от Руен, място, което има дори следи от ледник. През зимата тук се събира огромна снежна лавина. От Мали Руен идва друг поток и двата, след като се съединят, минават северно от вр. Шапка (2188 м), който се издига на главното било източно от вр. Руен, под Дебелио рид, като

главна река, между галенитните, оловни и сребърни залежи, прочутото „Сребърно коло”, места на вековни рударски дейности. Тук има находища на оловно-цинкови руди.

От връх Руен при ясно време се открива наистина впечатляващ обзорен пейзаж. На север е лабиринтът на Краище и очертаванията на Западна Стара планина. На североизток се откриват планините Конявска, Люлин, Витоша и Верила, на изток – снежната Рила, на югоизток – билото на легендарната Пирин планина. На югозапад зад долината на Каменица, се разкрива част от поречието на Брегалница, по-нататък Плачковица, а зад нея – далечните контури на Кожух. На югозапад, като в някакъв исторически сън, се долавят части от „най-красивата” според древния Омир – долината на Вардар. На северозапад Шар планина и планините в Южна Сърбия.

Селски и културно-познавателен туризъм

В с. Бусинци е устроен грънчарски музей с експонати на уникалната Бусинска керамична школа. Самобитното грънчарство се заражда тук преди векове. Грънчарското колело е давало поминък на десетки местни поколения. И тяхното производство е било познато извън българските земи. Специалистите, а и обикновеното човешко око на съвременния посетител, намират именно неповторимост на багри и форма, изящност и простота в запазените изделия от глина. Керамиката на бусински съвременен майстор е намерило място в най-големите световни музеи. Основни цветове, в производството на бусинските майстори, са зелено, червено, жълто, меко оранжево: природни и есенни, слънчеви багри. Изработеното е било насочено за задоволяване както на ежедневието, от съдове за хранене до производство на елементи за поминъка, така и декоративни скулптури за украса. В музея посетителите могат да се запознаят с историята на Бусинската керамика. Могат да разгледат и сами да оценят предмети на веществената култура в този край от XIX в. насам, събирана и съхранена в музейното хранилище. С помощта на специалист ще проследят развитието на местното керамичното производство до днес, когато в селото се отново се възражда старата прочута школа, търсеща съвременни изяви. Село Бусинци се намира на 8 км. от гр. Трън, почти до границата и в близост до ждрелото на р. Ерма. В селото е устроена хижа за туристи.

Музеят на киселото мляко се намира в с. Студен извор, община Трън. Организиран е в двуетажна къща, в центъра на селото, близо до родната къща на д-р Стамен Григоров. На първия етаж е разположена битова стая, която представя традиционната вътрешна уредба на една типична българска къща от средата на XIX в. На втория етаж са разположени библиотека и изложбена зала.

В библиотеката се съхраняват голям брой разнообразни информационни материали за българското кисело мляко. От първата научна публикация на

д-р Стамен Григоров за киселото мляко, отпечатана на френски език през 1905 г., до последните проучвания върху противораковите свойства на *Lactobacillus bulgaricus*, извършени от проф. Акийоши Хосоно в университета Шиншу, Япония преди няколко години.

В изложбената зала е представен макет, който подробно показва получаването на сурово мляко, промишленото производство на кисело мляко и реализацията на готовия продукт в търговската мрежа. На стените са окачени информационни табла, които описват историята на киселото мляко, домашното подквасване и занаятчийското производство на кисело мляко, промишлените технологии за получаване на кисело мляко, хранителната и биологичната стойност на българското кисело мляко.

Музеят е тържествено открит на 29 юни 2007 г. По случай откриването на музея в гр. Трън се провежда първият Празник на българското кисело мляко.

В град Кюстендил добър обект за туризъм е т.нар. Пиркова (Пиргова) кула, която е единственото подобно запазено съоръжение у нас. Изградена е от няколко етажа, първите от които – жилищни, населени някога с турска войска. Последният етаж са бойниците, откъдето се е защитавала територията по време на османското робство. Като добро съчетание на изредените културни обекти може да се смята и Художествената галерия „Владимир Димитров-Майстора”, също част от 100-те национални туристически обекта. Изложени са оригинални платна на известния художник.

Макар и бегло засегнати, обектите за туризъм в Шопския край не описват традиционната шопска култура, бит и хумор. Считаме, че в тази силно засегната от депопулацията територия това е едно конкурентно предимство, което има потенциал за развитие.

БЕЛЕЖКИ

¹ Cultural corridor Sofia–Ohrid – cultural tourism without boundaries. – International scientific conference, 6–10.07.2011, South-West University.

ЛИТЕРАТУРА

Малинов 2008: Малинов, З. Македонските шопи – граници и идентичност. – В: Динамика на националната идентичност и транснационалните идентичности в процеса на европейска интеграция. София: Парадигма, 557–750.

Христов 2004: Христов, П. Границите на „Шоплука” и/или шопи без граници. Beograd, Balkanoshki institut, p/67-82.

Penerliev 2011: Penerliev, M. Conditions for Development of Tourism in Bulgarian Municipalities Boundary with the Republic Macedonia. – International conference “Cultural corridors Sofia-Ohrid – cultural tourism without boundaries”, Ohrid, 2011, pp.130–136.